

ФОРМУВАННЯ ФІЛОСОФІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК ЗАСАДА РОЗГОРТАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Глобальна екологічна криза є наслідком дії багатьох чинників. Це і нерегульоване зростання народонаселення, і некомпетентність відповідних служб, і споживацький підхід до природи, і природоруйнівний тип індустріального розвитку тощо. Тому науковці й політики прагнуть врахувати якомога більше таких чинників під час реалізації різних стратегічних екологічних ініціатив – прийняття екологічного законодавства і підписання низки нових міжнародних угод, зміна «вектора» економічного розвитку, створення та поширення екологічно прийнятних технологій, стабілізація світового народонаселення та ін. Однак більш глибоке дослідження проблеми дозволяє зробити висновок про те, що найістотнішими причинами екологічної кризи є глобальне падіння духовності й моральності, низький рівень екологічної освіти і виховання та екологічної культури переважної більшості мешканців планети.

Ключові слова: сталий розвиток, екологічна освіта, екологічне виховання.

Дослідження сучасних соціологів і психологів переконливо свідчать, що «однією з причин глобальної екологічної кризи є зростання в другій половині ХХ ст. кризи людського духу: сплеск колективного егоїзму, нігілізму, локальних і регіональних збурень у суспільствах, планетарна епідемія аморальності, злочинності, алкоголізму, наркоманії і тотальної легковажності, бездумності й жадоби швидкої наживи, індивідуальна деградація в різних її проявах, зниження культурного й духовного рівня, ріст корупції, людської некомпетентності й непрофесійності при вирішенні національних і міжнаціональних питань тощо» [1, 68].

Ступінь суспільного розвитку і прогресу, цивілізованості не може вимірюватися лише кількісними показниками (чого і скільки вироблено), а, насамперед, станом здоров'я людини, низкою моральних і духовних критеріїв, мудрістю людей, що рухають вперед цю цивілізацію. Людство мусить переглянути свої моральні парадигми, що призвели до деградації екологічної свідомості, і знову відчуті себе невід'ємною часткою природи. Тільки глибокий переворот у свідомості людей, тобто глибока «конверсія» екологічної свідомості може врятувати цивілізацію від її подальшої руйнації. Духовна роз'єднаність суспільства, марнотратність природокористування навіть за найвищих досягнень новітніх

технологій все одно ведуть до загального омніциду (загибелі всього живого). Саме тому кращі представники науки і культури планети закликають повернутись до традиційних цінностей буття, вироблених людством впродовж тисячоліть. Але при цьому слід зауважити, що все ж не варто абсолютизувати гармонійність взаємовідносин людини і природи навіть у сиву давнину. Ідея домінування над природою, невичерпності її ресурсів та їх призначеності виключно для людини тисячоліттями вкоринялась у свідомості людей. Це, власне, й визначає всю складність зміни парадигми їхнього мислення. Однак іншого шляху для виживання нема.

Філософське осмислення проблем взаємозв'язку суспільства і природи надає можливість розібратись у співвідношенні природних і суспільних закономірностей, побачити суперечності в розвитку відносин між суспільством і природою, зрозуміти роль суспільства в перетворенні природи і відповідальність його за все, що відбувається в цьому світі. Реалізація цього твердження стає можливим завдяки підняттю рівня екологічної культури населення шляхом сталого розвитку освіти і виховання.

Термін «сталий розвиток» (неточне переведення з англ. *sustainable development*) має досить тривалу історію, яка починається з Декларації першої Конференції ООН по навколишньому середовищі (Стокгольм, 1972 р.) та виконання робіт Римського клубу, коли було усвідомлено зв'язок між проблемами навколишнього середовища, економічним та соціальним розвитком. Створена при ООН Міжнародна комісія з навколишньому середовищі розвитку (Комісія Г.Х. Брундтланд) поставила завдання сформуванню «глобальну програму змін», на яку Комісія запропонувала найменування «сталий розвиток». Відомий дослідник проблеми сталого розвитку Б.М. Данилишин визначає його, як «систему відносин суспільного виробництва, при якій досягається оптимальне співвідношення між економічним ростом, нормалізацією якісного стану природного середовища, ростом матеріальних і духовних потреб населення» [2, 6].

У вітчизняній літературі сталий розвиток визначається як «форма такої взаємодії (коеволуції) суспільства і природи, при якому зберігається біосфера і забезпечується виживання і невизначено довгий розвиток людства» [3, 28].

У свою чергу, Мантатов В.В. розглядає сталий розвиток як «закон Всесвіту» [4, 19]. Цей закон відбиває фундаментальну властивість всіх явищ і процесів у Всесвіті: динамічну рівновагу, що характеризується відповідністю між стійкістю і мінливістю. Речі виявляються стійкими не самі по собі, а тільки по відношенню до певних сукупних змін

(перетворень), і, навпаки, зміни речей необхідно припускають стійкість буття, оскільки процес змін є не що інше, як розгортання (саморозкриття) стійкої субстанції.

Загалом, під збалансованим розвитком розуміють такий «розвиток людського суспільства, при якому задоволення зростаючих соціальних та інших потреб людини відбувається за рахунок економічної діяльності в межах екологічної ємності біосфери» [5, 3]. Зрозумілість концепції не означає зрозумілість практичних кроків щодо її впровадження, саме тому «освіта набуває особливого значення в контексті подальшого розвитку суспільства» [6, 25]. Саме вона в першу чергу і реагує на зміни, що породжені суспільною діяльністю людини, яка підготовлена до життєдіяльності цією ж освітньою системою.

Крім того, освіта нерозривно взаємопов'язана з наукою – галуззю людської діяльності яка спрямована на виробництво нових знань. В наукову діяльність постійно залучаються підготовлені освітою кадри, а продукт їхньої діяльності (нові знання та інформація) спрямовуються в освітній процес, що динамічно забезпечує більш високий рівень загальної освіченості та підготовки спеціалістів.

Знання є одним з основних чинників формування ставлення до навколишнього світу (світоглядних орієнтацій) та поведінки людини. Згідно з психологічною енциклопедією, «поведінка – в широкому значенні цього слова – включає, зокрема, сукупність реальних дій, зовнішніх проявів життєдіяльності живих істот, в тому числі і людини» [7, 453].

Особливості поведінки проявляються в цілях і формах діяльності. Будь-яка діяльність спричинює зміни в системі, у цьому випадку – в системі екосоціальної. Такі зміни проявляються в безпосередній (видимій) формі й можуть мати позитивний, негативний або ж нейтральний вплив. Разом з тим, ці зміни неминуче призводять до змін чинних потреб, а також до формування нових, в результаті чого змінюються потреби в знаннях, а отже й виникає потреба у зміні освітньої системи, яка покликана задовольняти освітні потреби суспільства.

Таким чином, з одного боку, освіта як елемент екосоціальної системи є потужним фактором, що спричинює зміни в цій системі, а з іншого боку, спровоковані освітою зміни ставлять перед освітою нові вимоги, що потребують змін самої системи освіти. Цей зворотній зв'язок є також показником інтегрованості освітньої діяльності в діяльність суспільства.

Однією з найголовніших у структуруванні, доборі, оновленні та реалізації змісту освіти, на наш погляд, є проблема визначення філософсько-методологічних пріоритетів та базових принципів. Від них залежать рівень теоретичного узагальнення та глибина практичного втілення систематизованих екологічних знань учнями в подальшому житті.

Остання реформа загальноосвітньої й професійної школи в Радянському Союзі, яка почалась у 1984 р., наголошувала на «розвитку освітньої системи за рахунок вдосконалення змісту чинних навчальних програм, посиленні професійної складової навчання, введення курсів «Основи інформатики та обчислювальної техніки», «Етика і психологія сімейного життя», «Ознайомлення з навколишнім середовищем» [8, 56]. Вона майже не передбачала розгляду філософсько-методологічних питань оновлення змісту освіти. Реформа докорінно не змінювала методології мети, змісту й методів, вважає О.Я. Савченко. «Реформа згори», як згодом назвали ці наміри, зазнала фіаско й обмежилась науковими розмовами на сторінках педагогічної преси» [9, 46], підтверджує В.О. Сердюк.

Наприкінці ХХ століття знову стала актуальною класична природничо-філософська концепція В.І. Вернадського про єдність суспільства і природи. Вчений побачив єдність процесу еволюції як процесу розвитку системи біогеохімічних і інших природних процесів, що закономірно призводять до появи розуму і суспільства. І про те, що Розум неминуче буде зобов'язаний зрештою взяти на себе відповідальність за подальший хід цих процесів, подібно до того, як майже 4 мільярди років тому її, цю відповідальність, взяло на себе органічне життя, що багатократно прискорило всі процеси перетворення космічної матерії за допомогою космічної енергії. Звичайно, створити якусь точну теорію розвитку матеріального світу, теорію переходу біосфери в соціосферу, а після цього в ноосферу, В.І. Вернадський ще не міг – наука того часу просто не була для цього готовою.

Заслуга В.І. Вернадського полягає саме в тому, що він як природознавець, як біохімік побачив і зумів уявити Землю як «систему саморозвитку і самоорганізації і побачив, що цей розвиток на всіх стадіях підпорядкований загальним законам і в цьому сенсі є цілеспрямований» [10, 147]. І як би не розрізнялися між собою стадії розвитку природи, ці закони повідомляють кожній з них свою закономірність, роблять еволюцію в цілому і, зокрема, появу життя і Розуму, процесом не випадковим, а закономірним.

Таким чином, піднесення загальнолюдських та екологічних цінностей, дослідження проблем розуму і суспільства поставило питання про розвиток системи екологічної освіти (від проблем екологічної етики до інтеграції знань про Землю та людину). Образ екологічної освіти у структурі змісту природничих дисциплін в основному формувався на рівні міжпредметних факультативних курсів.

Чорнобильська катастрофа у 1986 р., загальнодержавна зміна економічних та політичних орієнтирів, загострення питань природокористування та захисту громадян від наслідків техногенного впливу, стрімкий розвиток інформаційної сфери, втілення різноманітних свобод (слова, совісті тощо) – все це активізувало суспільну філософсько-педагогічну думку. У другій половині 1980-х – на початку 1990-х років у педагогічній пресі СРСР почалася дискусія про роль екологічних знань у формуванні нового суспільства, штучність виділення людини із суспільства та протиставлення їх одне одному, нові екологічні підходи до створення навчального середовища та регламентацію міжособистісних стосунків у шкільному навчально-виховному процесі.

У педагогіці з'явилося поняття «живе знання» (В.І. Козлачков, К.І. Шилін). Учені вважали основною вадою сучасної структури ЗО розірваність науки на окремі предмети. На їхню думку, «розчленована, змертвіла дійсність» у вигляді предметного знання перетворює «загальну картину живого світу у свідомості людини на споживацько-омертвілий світ». Вони висловили занепокоєння традиційною тенденцією до протистояння художньо-гуманітарних та природничо-наукових знань у теорії змісту освіти і пропонували створити новий за філософією ЗО, засадами якого є:

- гармонія людини та природи (біоспілкування на рівних);
- індивідуально-особистісне творення Людиною нових рівнів організації біосфери (та її підсистем).

Учені визначали основні функції живого знання:

- збереження – продовження життя біосфери та людини в ній або гармонізація нею свого спілкування з окремими істотами всередині біосфери;

- гармонізація міжособистісно-соціального спілкування;
- гармонічна співтворчість усякого життя, починаючи з власного, заради загального життя.

Фундаментальним принципом відбору змісту освіти В.І. Козлачков та К.І. Шилін визначили живу творність знання. Суть його – спрямованості ЗО на виховання одного з трьох типів екологічної

особистості: біогармонійної, гуманістичної, животворної (Людина – Творець) як альтернативи традиційно панівному раціоналістичному, споживацькому, технократичному типу особистості [11, 2].

Зараз концепція сталого розвитку є формою дослідження майбутнього у яку в одне ціле поєднані утопія й реальні можливості, адже для реалізації ідеї сталого розвитку щонайменше потрібно:

- політична система, що сприяє участі широких мас населення в прийнятті рішень, що стосуються природоперетворювальної діяльності;

- система спеціальних законодавчих актів з навколишнього середовища і екологізація інших законодавчих актів, пов'язаних зі споживанням природних ресурсів;

- технологічна система, орієнтована на високі і сумісні з біосферою технології;

- створення системи збору даних про екологічні порушення і забруднення середовища, що включає нагромадження, збереження, обробку і надання інформації, а також технічне і програмне забезпечення – методи спостережень і аналіз;

- освітня система, що формує індивідуальну і суспільну екологічну свідомість;

- міжнародне співробітництво, що забезпечує сталий розвиток взаємовідносин людини і природи.

Таким чином, після аналізу можливостей і потреб сталого людського розвитку, роль науки, техніки і технології повинна докорінно змінитися. Адже наука покликана сприяти екологізації свідомості людини та становленню екобезпечного суспільства як цабля стійкого суспільства.

Як зазначено в «Порядку дня на XXI століття», прийнятої ЮНЕСД, «наука дедалі більше сприймається як надзвичайно важливий компонент у пошуках моделі сталого розвитку. Базис як сучасного суспільства, так і майбутньої ноосфери у принципі неможливо створити без випереджаючого розвитку науково-технологічного потенціалу» [12, 24]. Йдеться принципово про нові, проблемні, орієнтації науки й технології, що тепер повинні не просто мати народногосподарське значення й можуть бути економічно ефективними, а й сприяти екологізації свідомості людини та діяльності людей на шляху до створення стійкої екобезпечної цивілізації.

Відак становлення освіти для сталого розвитку значною мірою визначає увесь процес формування постнекласичної системи освіти. Саме від того, наскільки система освіти переорієнтується на цінності сталого розвитку, значною мірою залежить уникнення конфліктних та

кризових ситуацій різного рівня і загалом вирішення глобальних проблем сучасності. Більше того, і проектування суспільства сталого розвитку на цінностях соціально-природної коеволюції та принципах соціальної справедливості також за своєю природою носить освітньо-ціннісний характер, оскільки ґрунтується на завданнях попередження глобальної екокатастрофи засобами ціннісного впливу на смисложиттєві орієнтири людей.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гардашук Т. В.* Екологічна політика та екологічний рух: сучасний контекст. – К. : ТОВ «ВПЦ «Техпринт», 2000. – 268 с.
2. *Данилишин Б. М.* Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко, В.Я. Коваль, О.С. Новоторов, М.М. Паламарчук. – Київ : РВПС України, 1999. – 716 с.
3. *Урсул А. Д.* Перехід Росії до стійкого розвитку: ноосферная стратегія. – М., 1998. – 155 с.
4. *Маркович Д.* Экологическое образование как составляющая часть общей культуры и профессионального образования // Экологическая культура и образование: опыт России и Югославии. – М., 1998. – С. 340-359.
5. *Евтеева С. А.* Наше общее будущее. Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию / С.А. Евтеева, Р.А. Перелета / – М. : Прогресс, 1989. – 376 с.
6. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття». – К. : Інтелсфера, 2000. – 360 с.
7. *Степанов С. С.* Популярная психологическая энциклопедия. – М. : Эксмо, 2005 – 672 с.
8. *Балезин В. П.* Право природопользования в СССР // Научно-технический прогресс и правовая охрана природы / Под ред. В.В. Петрова. – М. : Изд-во Моск.ун-та, 1978. – 312 с.
9. *Сердюк В. О.* Концепція екологічної освіти і виховання // Біологія і хімія в школі. – 2003. – № 6. – С. 44-46.
10. *Вернадский В. И.* Философские мысли натуралиста. – М. : Наука, 1988. – 520 с.
11. *Буринська Н.* Сучасні підходи до шкільної природничої освіти // Біологія і хімія в шк.. – 1996. – № 1. – С. 2-3.
12. Програма дій з подальшого впровадження «Порядку денного на 21 століття» / Переклад з англ.: ВГО «Україна. Порядок денний на 21 століття». – К. : Інтелсфера, 2000. – 58 с.

Попова И. Формирование философии устойчивого развития как засада разрывание экологической образования.

Глобальный экологический кризис является следствием действия многих факторов. Это и нерегулируемое рост народонаселения, и некомпетентность соответствующих служб, и потребительский подход к природе, и природоразрушающей тип индустриального развития и тому подобное. Поэтому ученые и политики стремятся учесть как можно больше таких факторов при реализации различных стратегических экологических инициатив: принятие экологического законодательства и подписание ряда новых международных соглашений, смена «вектора» экономического развития, создания и распространения экологически приемлемых технологий, стабилизация мирового народонаселения и др. Однако более глубокое исследование проблемы позволяет сделать вывод о том, что наиболее существенными причинами экологического кризиса является глобальное падение духовности и нравственности, низкий уровень экологического образования и воспитания и экологической культуры подавляющего большинства жителей планеты.

Ключевые слова: устойчивое развитие, экологическое образование, экологическое воспитание.

Popova I. Formation of the philosophy of sustainable development as an ambush deployment of environmental education.

The global environmental crisis is a result of many factors. This uncontrolled growth of population, and the incompetence of the relevant services, and the consumer approach to the nature and type of prirodorazrushayushey industrial development and the like. Therefore, scientists and politicians seek to take into account as many of these factors in the implementation of various strategic environmental initiatives – the adoption of environmental legislation and the signing of a number of new international agreements, the change «vector» of economic development, the creation and diffusion of environmentally friendly technologies, the stabilization of the world population, and others. However, more depth study of the problem leads to the conclusion that the most important causes of the ecological crisis is a global decline of spirituality and morality, the low level of environmental education and ecological culture of the vast majority of inhabitants of the planet.

Keywords: sustainable development, environmental education, environmental education.